

УДК 347.77

Ю.А. Цимбалюк, експерт Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру при УМВС України в Тернопільській області

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Визначено зміст поняття інтелектуальної власності. Розглянуто теоретичні та правові аспекти існування інституту інтелектуальної власності, наведено структурні елементи інтелектуальної власності. Систематизовано стимулюючі чинники розвитку економіки, пов'язані з функціонуванням системи захисту інтелектуальної власності.

Ключові слова: інтелектуальна власність, авторське право, торгова марка, винаходи, захист права інтелектуальної власності.

Определено содержание понятия интеллектуальной собственности. Рассмотрены теоретические и правовые аспекты существования института интеллектуальной собственности, приведены структурные элементы интеллектуальной собственности. Систематизированы стимулирующие факторы развития экономики, связанные с функционированием системы защиты интеллектуальной собственности.

The paper defines the notion of intellectual property. It studies theoretical and legal aspects of institution of intellectual property and presents its structure. It also highlights the beneficial effect of intellectual property protection for the economic growth.

В умовах сьогодення інтелектуальна, технічна, творча діяльність набуває дедалі більшої ваги майже в усіх галузях цивільно-правових відносин. За цих умов особливого значення набуває питання захисту прав інтелектуальної власності, що є одним із найдієвіших стимуляторів прогресу в усіх галузях розвитку суспільства.

Питання охорони інтелектуальної власності в Україні досліджували у своїх працях О.Д. Святоцький, І.І. Дахно, О.М. Мельник, О.А. Підопригора, Ю.М. Капіца, Ю.С. Скугарев та інші. Проте з урахуванням швидкоплинних змін сучасності окремі аспекти цієї діяльності в Україні потребують додаткового дослідження.

Метою статті є окреслення особливостей захисту інтелектуальної власності в Україні, наявних проблем у системі функціонування цього захисту та підготовка пропозицій щодо їх усунення.

Найчастіше для трактування поняття «інтелектуальна власність» використовують визначення, наведене в Конвенції про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності, підписаній в м. Стокгольмі 14 липня 1967 року [1]. Згідно зі ст. 2 цієї Конвенції інтелектуальна власність містить права, що належать до:

- промислових зразків;
- літературних, художніх і наукових творів;
- виконавчої діяльності артистів, звукозапису, радіо- і телевізійних передач;
- винаходів у всіх сферах діяльності людини;

- наукових відкриттів;
- торговельних марок, фірмових найменувань і комерційних позначень;
- захисту від недобросовісної конкуренції;
- інші права, які є результатом інтелектуальної діяльності у промисловій, науковій, літературній і художній сферах.

Поняття «право інтелектуальної власності» є узагальнюючим відносно понять, які використовують у законодавстві та в юридичній літературі:

- права на твори науки, літератури і мистецтва;
- права на виконання, фонограми, відеограми, передачі організацій мовлення;
- права на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів і послуг тощо.

Як свідчить досвід розвинених країн, захист інтелектуальної власності є стимулюючим чинником для:

- зростання валового внутрішнього продукту, створення робочих місць, податкових надходжень, розвитку і підвищення конкурентоздатності компаній;

- надходження прямих іноземних інвестицій та отримання передових технологій (проте реалізація країною свого потенціалу прямих іноземних інвестицій потребує надійної законодавчої бази у галузі інтелектуальної власності та ефективного захисту прав інтелектуальної власності);

- інноваційної діяльності, збільшення фінансування науково-дослідницьких проектів і допомоги підприємствам в отриманні більшої вигоди від інновацій (для країн з перехідною економікою, таких як Україна, реальне економічне зростання залежить від їхньої здатності створити середовище, яке стимулює і підтримує інновації, а надійний режим охорони інтелектуальної власності має вирішальне значення для досягнення цілей щодо підтримки інноваційних підприємств та збільшення попиту на інновації в усіх галузях економіки) [2, с. 3];

- монетизації винаходів компаній і забезпечення їх розвитку (адже володіння правами інтелектуальної власності допомагає компанії (як тій, що давно працює на ринку, так і новій) переконати інвесторів у тому, що їм варто вкладати кошти у її розвиток);

- захисту споживачів від неякісних і небезпечних підробок у різних сферах життя суспільства, починаючи від екологічно чистої енергетики і закінчуючи сферою охорони здоров'я (підроблені товари, зокрема лікарські засоби, запасні частини автомобілів та літаків, електричні компоненти, іграшки, продукти харчування, тощо можуть нести серйозну небезпеку для споживачів, водночас ефективні правила захисту прав інтелектуальної власності та жорстке застосування вимог законодавства і нормативних актів забезпечують не лише виготовлення оригінальних товарів, а й їх відповідність устанавленим вимогам безпеки) [2, с. 4; 3].

Відомо, що як творча, так і інноваційна діяльність є мотиватором не лише економічного зростання, а й конкурентоздатності. Ефективність творчої та інноваційної діяльності залежить від наявності в державі чіткої правової регуляторної системи, яка забезпечує охорону і захист майнових прав авторів і винахідників, визнає важливу роль інституту інтелектуальної власності. Ефективність режиму охорони прав інтелектуальної власності є вирішальним аргументом розкриття винахідниками свого потенціалу і дає їм змогу перетворити власні ідеї на високоякісні товари та послуги, які забезпечать створення нових робочих місць і стимулюватимуть еко-

номічне зростання. Причому значення охорони інтелектуальних активів у контексті досягнення країнами цілей економічного розвитку постійно зростає [4].

Нині існують різні типи класифікацій об'єктів права інтелектуальної власності. Їх поділяють на об'єкти авторського права і суміжних прав та об'єкти права промислової вартості. Найпоширенішою у науковій сфері є така класифікація об'єктів права інтелектуальної власності:

- об'єкти авторського права та суміжних прав;
- комерційні позначення;
- результати науково-технічної творчості [3, с. 28].

Загалом захист права інтелектуальної власності — це комплекс заходів, спрямованих на встановлення та виконання прав інтелектуальної власності у випадку їх порушення чи невизнання. Захист права інтелектуальної власності може бути застосований у кримінально-правовому, адміністративно-правовому та цивільно-правовому порядку [5].

Згідно зі ст. 433 Цивільного кодексу України до об'єктів авторського права належать:

- літературні та художні твори:
романи, поеми, статті та інші письмові твори;
проповіді, промови, лекції та інші усні твори;
драматичні, музично-драматичні твори, хореографічні, інші сценічні твори;
музичні твори;
аудіовізуальні твори;
твори живопису, архітектури, скульптури та графіки;
фотографічні твори;
твори ужиткового мистецтва;
ілюстрації, карти, переклади, адаптації;
- комп'ютерні програми;
- бази даних;
- інші твори [6].

Під твором здебільшого розуміють результат інтелектуальної, творчої діяльності. Поетичні та драматичні твори належать до літературних, оскільки містять вираз словесної форми. Твори, в яких дійсність відображають в образах, є художніми (художньою літературою).

Під комп'ютерною програмою згідно зі ст. 1 Закону України «Про авторське право та суміжні права» розуміють набір інструкцій у вигляді кодів, слів, цифр, схем, символів, тобто у формі, придатній для зчитування комп'ютером, які приводять його у дію для досягнення поставленої мети [7].

База даних містить дані або іншу інформацію довільної форми, упорядкування якої є результатом творчої праці. Складові частини бази даних є доступними індивідуально, їх можна знайти за допомогою спеціальної пошукової системи на основі електронних засобів. Норми авторського права не поширюються на теорії, принципи, моделі, ідеї, а поширюються виключно на форму вираження твору.

Об'єктами суміжних прав є відеограми, фонограми, виконання творів, передачі організації мовлення. Закон України «Про авторське право та суміжні права» визначає фонограму як звукозапис на відповідному матеріальному носії виконання або будь-яких звуків, крім звуків у формі запису, що входить до аудіовізуального

твору; відеограму як відеозапис на належному матеріальному носії виконання або будь-яких рухомих зображень, крім зображень у вигляді запису. Визначення інших об'єктів суміжних прав у цьому законі немає, і його може бути сформульовано на підставі наведених визначень окремих їх елементів. Наприклад, програми організації мовлення як об'єкт суміжних прав — це сукупність телерадіопередач, які транслюють безпосередньо або у запису організації ефірного мовлення чи організації кабельного мовлення [7].

Цивільно-правовий захист інтелектуальної власності слід розуміти як матеріально-правові заходи примусового характеру, передбаченого законом, які дають змогу визнати та відновити порушення прав інтелектуальної власності, припинити правопорушення, а також здійснити майновий вплив на правопорушника.

Головною метою цивільно-правової відповідальності є відшкодування заподіяної шкоди за недотримання встановленого порядку (не покарання).

Основними цивільно-правовими способами захисту прав, які поширюються на захист прав інтелектуальної власності, є:

- визнання правочину недійсним;
- визнання прав;
- припинення дії, яка порушує права;
- відновлення стану, що існував до порушення;
- припинення правовідносин;
- примусове виконання обов'язку в натурі;
- зміна правовідносин;
- відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди [4].

За наявності відповідного договору суд може захистити права інтелектуальної власності іншим цивільно-правовим способом. Так, суд у випадках і в порядку, встановленому законом, може ухвалити рішення про:

- зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорт чи експорт яких здійснюється з порушенням права інтелектуальної власності;
- вилучення з цивільного обігу товарів, виконаних або введених у цивільний обіг з порушенням права інтелектуальної власності;
- застосування термінових заходів щодо запобігання порушенню права інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів;
- застосування разового грошового стягнення замість відшкодування збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності (розмір стягнення визначають відповідно до законодавства з урахуванням вини особи та інших обставин, що мають суттєве значення);
- опублікування у засобах масової інформації відомостей про порушення права інтелектуальної власності та зміст судового рішення щодо такого порушення;
- вилучення з цивільного обігу матеріалів і знарядь, що застосовувалися здебільшого для виробництва товарів на порушення права інтелектуальної власності [4].

Згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права» порушенням авторського права і (або) суміжних прав, що дає підстави для судового захисту, є:

- вчинення будь-якою особою дій, що порушують особисті немайнові права суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав та їх майнові права;
- піратство у сфері авторського права і (або) суміжних прав — опублікуван-

ня, відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження контрафактних примірників творів, у тому числі комп'ютерних програм і баз даних, фонограм, відеограм і програм організацій мовлення;

– плагіат — оприлюднення, повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору;

– ввезення на митну територію України без дозволу осіб, які мають авторське право і (або) суміжні права, примірників творів, фонограм, відеограм, програм мовлення;

– учинення дій, що створюють загрозу порушення авторського права і (або) суміжних прав;

– будь-які дії для свідомого обходу технічних засобів захисту авторського права і суміжних прав, зокрема виготовлення, розповсюдження, ввезення з метою розповсюдження і застосування засобів для такого обходу;

– підроблення, зміна чи вилучення інформації, зокрема в електронній формі, про управління правами без дозволу суб'єктів авторського права і суміжних прав чи особи, яка здійснює таке управління;

– розповсюдження, ввезення на митну територію України з метою розповсюдження, публічне сповіщення об'єктів авторського права і суміжних прав, з яких без дозволу суб'єктів авторського права і суміжних прав вилучена чи змінена інформація про управління правами, зокрема в електронній формі [7].

Посиленню захисту прав інтелектуальної власності певною мірою сприятиме мотивація осіб, які постраждали від порушення їхніх прав інтелектуальної власності, захищати свої права. Такою мотивацією має бути позитивне вирішення судових справ з належною матеріальною компенсацією, що залежить від ефективної діяльності державних органів з проведення експертизи завданих збитків.

На завершення слід додати, що система захисту прав інтелектуальної власності в Україні у правовому полі загалом відповідає міжнародним стандартам, проте на практиці вона не завжди є результативною. Підвищити її ефективність можна за рахунок удосконалення принципів захисту прав власників інтелектуальної власності та посилення контролю за їх дотриманням, тобто створення такої системи захисту прав інтелектуальної власності, яка назавжди відіб'є у порушників бажання використовувати неправомірно твір чи об'єкт промислової власності.

Список використаної літератури

1. *Конвенція* про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності // Інтелектуальна власність. — 1998. — № 1. — С. 51—62.

2. *Розвиток і захист інтелектуальної власності в Україні*. Міжнародна торгова палата [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://sips.gov.ua>.

3. *Захист прав інтелектуальної власності: норми міжнародного і національного законодавства та їх правозастосування* : практич. посіб. / [Лонг Д., Рей П., Жаров В. та ін.]. — К. : К.І.С., 2007. — 448 с.

4. *Потехіна В.О.* Інтелектуальна власність : навч. посіб. / В.О. Потехіна. — К. : Центр навч. л-ри, 2008. — 414 с.

5. *Підпригора О.А.* Право інтелектуальної власності : підруч. для студентів вищ. навч. закл. / О.А. Підпригора, О.Д. Святоцький ; за ред. О.А. Підпригори. — К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2002. — 624 с.